

v tej številki
sodelujejo:karel bačer
janko čar
jože dular
peter ivanetič
janez kolenc
marjan legan
milan markelj
marjan mušič
rudi robič
ivan zoranumetniške
reprodukcije:

viktor povše

DOLENJSKI RAZGLEDI

kdaj prelomnica?

Še dober dan in pisalo se bo leto 1977. Pri meren trenutak torej, da se človek ustavi, v mislih premeri pot, sklene obračun, razmišlja, kako vnaprej. V teh vrsticah naj bo razmislek namenjen Dolenjskim razgledom, ob tretji letošnji številki, ki jo imate v rokah.

Tri številke, skupaj 48 strani malega časopisnega formata, popisane pretežno z lastnim kulturnim snovanjem našega, dolenjskega človeka — ali to sploh kaj pomeni v kulturnem življenju pokrajine? Naš odgovor je: pomeni. Predvsem je to priložnost, da se porajajoča literarna in publicistična tvornost pokaže in afirmira pred svojimi ljudmi in ji ni treba siliti drugam, kjer so ji ponavadi manj naklonjeni in kjer se lahko zaduši v kali, še preden se kaj razvije iz nje. Že v tem je, ne da bi sploh navajali širše dimenzije literarnega in publicističnega dela, utemeljeno poslanstvo in smisel Dolenjskih razgledov. Tako mislimo pri Dolenjskem listu, odkar smo to prilogo leta 1968 začeli izdajati.

Lahko pa bi Dolenjski razgledi pomenili mnogo več, posebno če bi prerasli v revijo, ki bi pritegnila tako rekoč vsa naša literarna in publicistična peresa. Pod „naša“ mislimo predvsem širšo Dolenjsko. Vendar se glede tega navzlic pohudam nič ne premakne. Presenečeni smo ob glu-

hosti kulturnih skupnosti, ki nimajo v ta namen predvidenega nobenega denarja niti v srednjeročnem obdobju, kot da gre za povsem nepotrebno zadevo. Presenečeni smo, da takega odnosa očitno ni nikogar sram.

Razglede že vsa leta izdaja na svoje stroške Dolenjski list. Politično informativni list, kakršnega delamo, gotovo ni v prvi vrsti poklican, da kaj stori na tem področju. Toda doslej so vsa prizadevanja, da bi še kdo primaknil svoj delež za plačilo stroškov izdajanja, ostala zaman, če izvzamemo nabiralno akcijo v delovnih organizacijah. Tega se je dodobra zavedal uredniški odbor Dolenjskega lista, ko je v načrtu za leto 1977 spet predvidel štiri številke Dolenjskih razgledov, vendar bo to uresničil le, če mu ne bo treba nositi vseh stroškov. Zakaj računi so neusmiljeni. Ena številka Dolenjskih razgledov stane nad 4 milijone starih dinarjev, to pa je prevelika žrtev za redakcijo samo, pa če si še tako želi, da ne bi usahnili nekaj, kar je komaj vzbrstelo.

Naj bo teh nekaj besed ob zadnji letošnji številki nova spodbuda za premislek, za dober sklep in za dozorelo spoznanje, da so tudi Dolenjski razgledi eden izmed kamenčkov, ki sestavljajo mozaik kulture, bogastva bogatega.

MARJAN LEGAN

viktor povše:
zimski motiv

ureja uredniški odbor dolenjskih razgledov: bogo komelj, jože dular, janez kolenc, milan markelj in ivan zoran

oblikuje: peter simič

33

JANKO ČAR

„jaz
jo
grem
iskat
pravo
pot...“

ob
kettejevem
ciklu
na molu
san carlo

Za 100-letnico rojstva velikega pesnika naše moderne Dragotina Ketteja je Slavistično društvo Dolenjske povabilo Janka Čara, profesorja na pedagoški akademiji v Mariboru, da je 12. novembra 1976 v enournem predavanju (v čitalnici ŠK Mirana Jarca v Novem mestu) orisal lik in ustvarjalnost tega svojskega poeta, ki mu je prav Novo mesto z okolico dalo obilo gradiva in motivov. Tu je doživel tudi svojo veliko ljubezen: do Angele Smola, por. Vojska, ki se je rodila leta

1881 in kot 93-letna umrla 1973. Bila je hči sodnega svetnika in je v Novem mestu preživela mladost ter tu živeła še nekaj let po poroki z možem in otroki, dokler se ni preselila v Ljubljano. Kette jo je spoznal leta 1896, ko se je vpisal v sedmi razred novomeške gimnazije; takrat je bilo Angeli petnajst let. Pesnik jo imenuje v sonetu Slovo „dolenjska roža“. Odlomek predavanja je prof. Čar namenil po lastni presoji tudi za bralce Dolenjskih razgledov.

Cankarjevo jubilejno leto se poslavlja; ob tem pa osramočeni ugotavljamo, da smo pozabili na njegovega vrstnika: Dragotina Ketteja, simpatičnega lirika, soustvarjalca moderne slovenske poezije. Naj ta kratki odlomek obudi spomin na njegovo pesem.

Cikel Na molu San Carlo je nastal v Trstu, in sicer pred 19. januarjem 1899, ko ga je odposlal Ljubljanskemu zvonu. To so poslednje znane Kettejeve pesmi. Skoraj neverjetno je, da pesnik v februarju in marcu ne bi bil ničesar napisal. Težko je verjeti, da tako nemiren duh ne bi bil dal svojim smrtnim slutnjam literarne podobe, saj se utrne že v ciklu Na molu San Carlo tu in tam mračen vzdih. Morda so bile pesmi, ki jih je pred smrtjo sežgal, iz tega časa.

Cikel Na molu San Carlo je en sam pretresljiv pesnikov poskus, da bi pozabil svoj ideal – Angelo Smolovo. Kette se ji poskuša maščevati celo z nezvestobo, vendar je vse zaman: izvoljenkina podoba ga nenehno spremlja. V loku med ljubeznijo in odpovedjo pa vse močnejše trepetata tetiva minljivosti.

Cikel Na molu San Carlo je v celoti ljubezenskega značaja. Kettejev ljubezenski odnos do Angele, ki je še l. 97 dijaško igriv in se nato poglablja ter v sonetih poduhovi, postane življenjsko stvarnejši. In prav zato, ker njegova ljubezen izgublja duhovno gloriolo, preti, da zaide med

preteče čeri, s katerimi se bori Prešernov Ribič. Toda Kettejeva izvoljenka, kljub temu da se ji v želji „maščevanja“ odpoveduje ali jo celo obsoja, ne postane iz „bogastva“ „lepa stvar“, ampak še vedno živi v svetu njegovih velikih nerešenih vprašanj, še vedno prihaja, da preplavlja dušo z veseljem in strmoglavlja sklepe razuma (Na molu San Carlo VI). Pesnik ves erotični kompleks razumsko obvlada, čustveno pa ga ne more. Zanimivo, da piše že 16. julija 98 Stancarju: „Pozdravi Tvojega očeta i mamico. Šeska in ono, ki je ne moreš pozdraviti. Hm! Wir werden trachten, Sie zu vergessen“ (ZD II, 143).

Dan, preden je odposlal Nove akorde in Na molu San Carlo, je pisal kolegu Šešku: „Tistih romantičnih novomeških večerov ni tu, ko sem mislil, da so punčke za to na svetu, da se gledajo kakor umetnine italijanskih mojstrov.“ Toda takoj pristavlja: „Jaz sem sicer še vedno malo podobnih nazorov, ali drugi gledajo, da pridejo prej ko mogoče v bolnišnico radi te ali one bolezni, o kateri najraje govorijo vseučiliščniki“ (ZD II, 149). Izjava dokazuje, da je nastal v Ketteju neki premik, čeprav ne globlje narave: „... Jaz sem še vedno malo podobnih nazorov...“

Kette je bil zelo odkritosrčen. To potrjuje ohranjena korespondenca, to razodeva njegova poezija, posebno sonetje. Pesnikova naivna odkri-

angela smola, por. vojska
(1881 - 1973)

tosrčnost, njegova navdušenost in zavzetost za plemenite smotre so naleteli v kasarni na težko preizkušnjo. Kasarna je s svojimi v mnogočem banalno zmaterializiranimi, poenostavljenimi, nagonsko usmerjenimi predstavami o življenju pretela, da pretrese mladega poeta. V realnem ali bolje naturalističnem okolju se je nehote nekoliko navzel te atmosfere. Zdi se, da je postalo idealnega mladeniča v kasarni rahlo sram svoje iskrene, nedolžne ljubezni in dobrohotne navdušenosti. Zato so v pismih iz poslednjega časa postavlja moško in samozavestno. Tak odnos do sveta in do izvoljenke izraža tudi cikel Na molu San Carlo, kjer postane ženski lik konkretnjši, duhovna podoba izvoljenke — Angela se zastre ali pade z višin na stopnjo varljivke. Kako velika razlika: nekoč angel, vodnica in sodnica — sedaj zaradi oholosti in nezvestobe degradirana zavrženka. Pesnik pa ni ponižal svoje ljube zaradi kakšnega zunanega momenta, ampak zaradi svojega spremenjenega, nedoslednega odnosa do nje; tu so imeli odločilno vlogo okolje, osebni razvoj in nekakšna čudna duševna razklanost. V kasarniškem ozračju ga je obšel občutek, da je bila njegova ljubezen do Angele naivna; na drugi strani si je moral priznati, da je bila neuslišana in da je — brezupna. Psihološko razumljiva reakcija takšnega mučnega občutja je bilo „reševanje“ samega sebe, in sicer na ta način, da jo je obdolžil nezvestobe in se „predal“ drugi, ki ga ljubi.

Prisluhnimo:

Ali jaz, ljubica, nisem
skozi oči milino
videl ti v grudi neverne,
v tvojega srca temino.
Nisem videl, jaz slepec,
nezvestobe tvoje,
črva, neverna ljuba,
ki ti v srcu gloje.

Nekoliko drugače zveni sedma pesem. Tu ni izvoljenka nezvesta, ampak „hladna devica“, ki je ne gane pesnikova prošnja, zato se oklene druge; vendar ga maščevanje ne uteši in je prešibko doživetje, da bi moglo izbrisati njo, ki ji je služil vse dotlej. — Misel nanjo

Če pa v žitja se snideva struji,
spoznati ne bo se nam moč;
in če se spoznava, neznani
ostaneta srci in tuji,
ko južni dan, severna noč.

Izvoljenka se spet in spet vrača v njegove sanje
in z njo se vrača bolečina:

Še vedno pred mano leskečejo
tvoje črne oči,
glasovi sladki, kot prejšnje dni
trepečejo.
Očitajoči glasovi, čemu
se bedni duši javljate,
čemu jo ve pozdravljate,
morilke njenega miru?

To ni več obsodba, to je samo še nemir, ki je
včasih boleč, a včasih sladak:

Radost se zopet je v srce vrnila,
ki ga že zdavnaj ostavila je. Dober večer!
Prišla je ljubica, dete pomladi,
z mehkim me glasom pozdravila je. Dober večer!
Ej, vse načrte in sklepe razuma
v brezno morja strmoglavila je. Dober večer!
Kakor drveči Nil polja egiptovska,
dušo z veseljem poplavlila je. Dober večer!

Angele ne more pozabiti. V uri tišine ali celo
ljubezni z drugo ga bo vznemirjala misel nanjo,
ker

... je čas kot brzi vranec
tam po stopah divjajoči,
a spomin pa samozanec
lev, ki v hipu nanjga skoči ...

Pesnitev Na molu San Carlo je odsev velikega nemira in skepse, ki se je rešuje s „predajanjem“ življenju, z ironijo in satiro. „Vidiš, jaz bom poslal Zvonu par verzov“, piše Šešku dan, preden je odposlal cikel LZ, „ki naj označijo mojo prazno Dušo, prazno in pusto, odkar je šla Angelica z vsem „kokompokom“ iz nje. Kakor raztolčen klavir je: če udariš po njem, dobiš samo neharmonične glasove. No, te strune bomo pretrgali, pa bomo napeli nove strune na staro škaflo in zapeli kaj italijansko okroglih o Tržaški Veneri, polnogradi čarodejki „pač mnogim na srd“, ali jaz si ne morem pomagati, da sem tako personificirano protislovje“ (ZD II, 149).

Pesnik v resnici ni tako ravnodušen do Angele. V citiranem odlomku zaslutimo, da se skriva za tem optimizmom vendarle nekaj trpkega, bolečega in nedoslednega. Tudi pismo, ki ga je pisal Šešku štirinajst dni kasneje, je treba jemati z dokajšnjo rezervno. Takole piše: „Le pridno dopisuj, tudi o Angelici, če ni drugače, se bom vsaj malo nasmejal. Ampak sicer pa Angelica zdaj nič bolj ne vpliva na moje živce kakor kaka druga beseda, recimo: Maison de Nouveautés, Friseur-geschaft ali kaj takega — tempi passati“ (ZD II, 50).

Cikel Na molu San Carlo je odsev kritičnega obdobja, ko je iskala njegova ljubezen človeško neposrednejši odnos do ženske. V teh pesmih se bojuje duhovna, platonična ljubezen s polnokrvnejšo in človeško intimnejšo zvezo.

V pesnitvi srečamo troje ženskih likov: duhovno podobo Angele — angela, Angele — varljivke ter lik „nove“ ljubice. Že samo dejstvo, da nastopajo trije ženski liki, priča, da je cikel razgiban. Pesnikov protislovni odnos se včasih močno vzburka, čustveno potencira, a včasih ostaja s svojo ironijo na površju in pri poprečju. Protislovna erotična čustva tega cikla, ki so v bistvu stari, že znani konflikt med duhovnim in vitalnim v ljubezni, zaključujejo pesnikov boj za Angelo. Če je slavila Kettejeva duhovna ljubezen v sonetih svojo veliko zmago, potem je v ciklu Na molu San Carlo v bistvu premagana, čeprav je zmaga vitalne ljubezni v prvi vrsti kompenzacija ljubezenskega neuspeha, bolj trenuten, afektiven akt maščevanja, torej iskrena, vendar v nekem pogledu protislovna gesta. Vzrok degradacije duhovne ljubezni pa ni porojen iz tako globokega erotičnega in duševnega premika, da bi povsem zameglil Angelino podobo.

Angela se znova in znova vrača.

Nobenega dvoma ni, da je preživeljal Kette v času, ko je pisal cikel Na molu San Carlo, v sebi hudo stisko. Mir, ki ga je našel v ciklu Moj Bog, se je porušil; toda Kette ne bi bil Kette, če ne bi bil kljub vznemirjeni duši in ranjenemu srcu zapisal, tako rekoč na predvečer svoje smrti:

„Toliko pa rečem: jaz jo grem iskat pravo pot, ki vodi do prave poezije; ali jo najdem, to se vpraša; toda iskat jo grem. Morebiti ni tako skrita. Da, jaz celo slutim, kje bi bila. Ali vi moderniki ste po moji misli na krivi poti. Jaz sem grd človek, da jo grem iskat, to se pravi, iskati bi moral tisto pot, zato ker pelje do resnice, pa ne zato, ker je tam moja sreča. Ali kakor mislim tje iti, pa me zadržuje sto in sto vezij, oj, jaz sem star grešnik, Bog zna, če se bom kedaj spreobrnil. A če se bom, potem sem dober, potem sem gotov, da jo dobim.“ (J. Murnu iz Trsta 9. febr. 1899. ZD II, 130.)

Zdi se, da jo je našel. Žal je na njej prerano omahnil.

IVAN ZORAN

roški listi

prvi

Zakmašno vsi oblečeni nekoč
prišli so dnevi v naše kraje,
vsi z modrimi očmi in s kodri sonca.
Potem so v vasi, s kamni ograjeni,
postavili zelene mlaje,
pripeli nove slamnike na hiše,
zvečer pa v kamrah vasovali.

Bil je že maj, ko so odšli
in ko je mati začutila,
da bom jaz. Bila je noč,
ko se nekoč do mene je sklonila:
— Tak boš, vem: z modrimi očmi
in s kodri sonca, otrok moj!

drugi

Dež je legel
v prazna gnezda ptičev.
Zamotana v verige
živina muka.
Nebo je seglo goram
do kolen.

Psi goltajo
psovke in udarce
v moderni igri
dvanajstletnih dečkov,
ki že preveč podobni
so možem.

tretji

Na travo pade ptica,
rosa travo obteži.

V travi ostane veter,
vse drugo so sprehodi
žalosti skozi dušo.

četrti

1.
Zmeraj v prvi vrsti:
ščit za tiste zadaj,
cilj za tiste spredaj.
Zmeraj v prvi vrsti:
sam za tiste zadaj,
sam za tiste spredaj,
ščit in cilj obenem,
dokler ne omagaš,
dokler ne omagaš.

2.
Do kolen v blatu,
do vratu v sovraštvu.
Vsak dan bliže breznu,
vsak dan bliže breznu.
Kam, o človek božji!
Kam, o človek božji!

peti

Nikamor ne morem več:
kakor rumeni požar
se valja po zemlji jesen.
Tihe doline ni več:
psi so si jo izbrali
za svoje lovišče in v njej
drobno smrt preganjajo.
Moje doline ni več:
tuji ljudje hodijo v krogu
in stražijo pse.

šesti

Zaznamuj me z molkom, dan,
ko bodo drevesa osipala liste
in bom na vasi zaostal.
Ne bo me potep pregnal.
Dež bo pregazil liste
in name kapljal.

viktor povše: na klancu

sedmi

Po zemlji hodim,
ki je brez zidov visokih,
brez večnih cest
in zvezdnic na plakatih,
kjer ti nihče ne vrže
psovke že pri vratih
in so ti bratje
drevesa in ljudje.

Po polju hodim,
po potem in v breg,
kjer so že davno
mnogi šli pred mano
in kjer je čudno,
tako čudno tiho.
Kjer vem: prav tu,
kjer z rdečim resjem
je postlano,
nagrabim si miru.

osmi

V globeli smrek
kratki rafali
motorne žage
in iz globeli
kdaj pa kdaj glas:
včasih kot prošnja,
včasih kot kletev.

Sicer je to čas,
ko udarec na staro
vojaško menažko
kliče delavce
šmarnico pit;
in je tudi čas,
ko stari Muhamed
zmomlja, da je sit,
da je vsega sit —
Kakor vsak dan,
kot stokrat na dan.

deveti

Tih za vekami mladih let ležim
tu v kolobarjih blagih sap, kjer se
trave sabljajo za najlepšo
kapljico rose in mravlje pravljичne
zanke šivajo — tja in sem.

Tih za vekami mladih let ležim
z zarjavelim spominom na zarjavele
križe in križce križevih potov,
z zarjavelim spominom na neki
hudi in že pozabljeni dan,
že zdavnaj iz koledarja iztrgan.

deseti

Na tem koncu sveta
gredo poti križemsvet
In ljudem je vseeno:
v mali ali veliki svet.

Nikoli se nič ne zgodi,
še tisto, kar je,
je ostalo iz prejšnjih dni.
Spomin, ki tako čudno boli.

MARJAN MUŠIČ

*prvenec
petra
smajiča
/iz spominov
na splitsko
obdobje/*

Leta 1932 sem odšel v Split, da prevzamem vodstvo del pri gradnji palače Pokojninskega zavoda. Le-ta je imel svoj sedež v Ljubljani, a je poleg Slovenije zaobjel tudi Dalmacijo s podružnico v Splitu. Vse do naslednje pomladi je bilo težišče del na skrbni pripravi gradbeno-arhitektonskih načrtov, konstrukcijskih in oblikovnih detajlov, proračunov in razpisov za obrtniška dela. Ko pa je bilo to del opravljeno in je bilo tudi dokončno rešeno vse, kar je bilo v zvezi s stavbiščem, sem se preselil iz zasilno urejene pisarne v svojem stanovanju v stavbno barako na stavbišču.

Vest, da bo ob Hrvojevi ulici, nedaleč od Srebrnih vrat (Porta argentea) Dioklecijanove palače odprto veliko stavbišče, je privabila težake iz Dalmatinske Zagore. Nekateri od njih so prišli kar oprtani z orodjem, s preprostimi, doma izdelanimi kopačami, vsi pa brez izjeme odeli v raševinaste in ovčinaste koče, obuti v opanke, z značilnimi dalmatinskimi čepicami na glavah, nekateri od njih pa tudi s turbanu podobnim pokrivalom, prav takšnim, kakršnega je bil upodobil Meštrovič v svojem zgodnjem kipu očeta Marka. Že v prvih dneh splitskega bivanja sem jih ogledoval, pa ne toliko kot slikovite prikazni, ampak bolj kot strahotne priče bednih življenjskih razmer. Predtem me ni nikjer v tolikšni meri pretreslo, kakor ravno tu, sredi mondenega gosposkega sloja, ki je zviška, zaničljivo gledal na brezpravno rajo.

Ko pa sem kmalu zatem hodil po sledih teh težakov v kršnem, goratem zaledju „Splita grada“, v smereh proti Klisu, Sinju in Drnišu pa proti Stobreču in Omišu, in se je pogled soočal z razbrzdanimi, kamnitimi masivi Mosora, Dinare in Svilaje planine, sem doumel vso tragiko in trpko lepoto, ki jo je porajala ta, mesečevi površini podobna pokrajina. Pretresen sem obiskoval po jalovem svetu razsejana domovanja, ki so spominjala na trogloditska prebivališča; v njih sem spoznaval najpreprostejšega človeka, dobrega kot kruh, plemenitega po srcu in bistrega po naravi.

Nisem bil pristojen, da jih zaposlim, ker je bilo to povsem prepuščeno podjetniku kot prevzemniku gradbenih del. Pač pa mi je bila po pogodbi zagotovljena cenena pomoč v stavbni baraki, ki je bila pravkar pripravljena za vselitev. Ne vem, kako in zakaj, a življenjske skušnje so potrdile obstojnost petega čuta. Kakor da bi bilo danes, se spominjam, ko sta se zgodaj zjutraj pojavila dva takšna Zagorci; eden od njiju je bil črnolasec temne polti, drugi pa je imel kostanjeve, od potu zlepljene, zmršene lase. Čeprav sta bila nema in sta bili le njuni pojavi zgovorni, sem se kljub raznoličnim opravičevanjem in skrbem zaustavil pri njiju in me je posebno tisti s kostanjevimi lasmi močno privlačil. Mogoče mi je obudil spomin na podobne značilnosti, ki sem jih često in rad srečaval na svojih poteh po gorjanskem Podgorju in morda še bolj med žumberskimi Uskoki. Čeprav je boljčal vame z motnimi očmi, sem zaznal v njih tisti značilni lesk kot odsev žlahtne notranjčine. Vprašal sem ga, od kod je doma. Obotavlja je, prejši plaho kot korajžno, odgovoril, da iz Dolca Donjega, nekako sredi poti med Splitom in Omišem. Povprašal sem ga, če ima morda kakšne stare gusle ali kaj podobnega, kar me je takrat močno pritegovalo. Da jih ima, je že bolj sproščeno odgovoril, ko je prešla začetna plahost, le da so brez ustrojene ovčje kože, pa tudi brez žimnatih strun in loka, vse počrnele od dima in saj. Izdelal da jih je bogve kdaj davni prednik. Naj jih prinese, sem dejal, in ko sem zrl vanj, je v meni dozorel sklep, da ga vzamem k sebi.

Težko sem čakal jutra v negotovosti, če se bo vrnil. Toda točno ob dogovorjeni uri je prišel in

iz žara njegovih oči sem takoj zaznal, da skriva gusle pod raševino. Bile so tiste, ki so šle z menoj po vseh mojih poteh in so mi tudi sedaj na očeh, na najvidnejšem mestu v sobi. Črne od dima in let, iz dobro prebranega javorovega debla izluščene, z vrezanim enakokrakim križcem na trebušastem dnu, dobro razpoznavnim znakom boja „za krst častni i slobodu zlatnu“, z osličkom in jezdecem vrh ročaja, zagotovo izdelek davnega prednika. Silil sem vanj, če je že kdaj poskusil rezbariti v lesu. Počasi je nekoliko sramežljivo priznal, da je že kajkrat poskušal, ko je pasel ovce po kamnitih pobočjih bližnjega Mosora. Pa bi napravil zame svojo podobo, takšno, kakršna je sedaj pred menoj, sem silil vanj. Pokimal je, in preden je odšel, sem mu naročil, kdaj naj se vrne, da nastopi službo.

Točno na dogovorjeni dan in uro je prišel in iz volnene, vezene bisage je izmotal na dan dva v toplem, svetlem javoru izrezana Petra Smajiča, enega z motiko in drugega z rovnico čez rame. Bila sta prvenca danes slovitega kiparja naivca, znanega doma in v svetu, predvsem pa tudi v kostanjeviški Formi vivi.

Zahtevno delo pa pogostni zapleti s podjetnikom in oblastmi so postajali vse bolj utrudljivi, zato sem si, kadar mi je dopuščal čas, poiskal uteho v slikarstvu, rad pa sem tudi obiskoval Galicev umjetnički salon v Marmontovi ulici, kjer so občasno razstavljali svoja dela domači umetniki in se je tudi dalo oskrbeti z okviri, najprivlačnejše pa je gotovo bilo poznanstvo z umetniki in ljubitelji umetnosti, ki so se tam shajali. Na enem takšnem obisku, ki časovno sovpada v Smajičevo zgodbo, sem se seznanil s takrat že težko bolnim odličnim slikarjem, dalmatinskim Van Goghom, Ignjatom Jobom (Dubrovnik 1895 – Zagreb 1936), ki je tisto leto pretežno živel v Lombardi na Korčuli, a je občasno prihajal v Split, hkrati z njim, pa le bežno, tudi z uglednim splitskim kirurgom Slobodanom Vidovičem, sinom slikarja Emanuela Vidovića. Dr. Vidović je veljal za dobrega poznavalca umetnosti, bil pa je tudi zagret zbiratelj in mecen. Priporočil sem mu Smajiča in gaprosil, naj se zanj zavzame in mu hkrati s spodbudami omogoči tudi izboljšanje gmotnih razmer. Takoj naslednji dan sem Smajiča napotil k njemu in dr. Vidović se je krepko zavzel za tega nadarjenega samouka. Ko je bilo moje splitsko delo končano, sem se čez dobro leto dni vrnil v Ljubljano in vse do 1956. leta nisem ničesar več čul o Smajiču.

Kmalu po osvoboditvi sem „Smajiča z rovnico“ podaril ravnatelju etnografskega muzeja Borisu Orlu kot zanimiv primerek dalmatinske ljudske umetnosti; na žalost se je po Orlovi smrti zabrisala sleherna sled za tem dvojnikom prvcem.

Ko pa sem leta 1956 preboleval težko bolezen v rodnem novomeškem domu, mi je prišel v roke VUS (Vijesnik u sredu) z dne 11. marca. Nenadoma je vso mojo pozornost pritegnila na šesti strani priobčena reprodukcija Smajičevega avtoportreta s presenetljivimi podobnostmi z obema prvcema, le da je bil priobčen lik za spoznanje bolj proporcijsko uskladen in površinsko diferenciran. Pod njim je bil napis: Neočekivani put umetnosti – Petar Smajič: Autoportret. Avtor članka J. D. je pod naslovom „U potrazi za Smajičem“ mikavno opisal obisk na drugem, pravzaprav po številu tretjem domu Smajičevih v slavonskem Ernestinovu, kjer mu je v Petrovi odsotnosti dala zelene podatke o življenjski poti tedaj že slavnega kiparja naivca zakonska družica in ožja rojakinja Marija. Že takoj na začetku se je sprožilo vprašanje, kako je Petar začel kipariti, in sledil mu je odgovor, da se ji zdi, da je bilo to leta 1933, ko je še pasel ovce. Takrat je izdelal gusle z nekimi figurami na vrhu

ročaja. Hotel jih je sam obdržati, pa ker je doma pošla hrana, jih je odnesel v Split, da jih proda. Obiskal je neke hotele, kjer je vedel, da se mudijo „furešči“, misleč, da so le-ti edini interesenti. Tedaj je slučajno srečal dr. Slobodana Vidovića, ki si je dolgo ogledoval gusle, potem pa je dejal, naj njemu izdela samo to, kar je na njih. Na Smajićevo vprašanje, kaj naj bi napravil, je odgovoril: „Sebe, otroka, ženo!“

Tako se je skrotovičila resnica, ko je obledel spomin na moje prvo srečanje s Smajićem, in so se stare, počrnule rodovne gusle Smajićevih z obema pravicema vred vpletle v novo izbijano zgodbo. Takšne, gotovo ne zlonamerne potvorbe so pogostne, še toliko bolj, ker je temu več ko skromnemu začetku sledil dramatični Smajićev vzpon po nesporni zaslugi dr. Vidovića; dosegel je vrhunec, ko je dr. Vidović 1939. leta priredil v Galičevem salonu prvo razstavo Smajićevih del iz svoje zbirke in si je razstavljenega dela ogledal Ivan Meštrović. Prizadeto vzporejajoč Petrovo zgodbo s svojo, se je zanj krepko zavzel. Marija je povedala, da se je Meštrović dolgo razgledoval po Petrovih kipih, potem ga je poklical k sebi in mu rekel: „Po tej razstavi bomo odprli razstavo tvojih del v tujini in te poslali na šolanje v Italijo.“ Pa je prišla vojna in vse postavila na glavo. Fašisti so požgali Smajićev dom in jih decembra 1941 pregnali v slavonsko vas Palača. Da je Petar mogel preživljati številno družino, se je lotil vsakršnega dela: sam se je izučil za brivca in kolarja. Po osvoboditvi je ljudska oblast dodelila Smajićevim v Ernestinovu hišo in pet oralov zemlje.

Ko sem večkrat skrbno prebral zapis v VUS-u,

sem pisal Smajiću na naslov, ki je bil tam točno naveden (Ernestinovo, h. št. 107). Napisal sem, kako močno me je prevzela njegova življenjska zgodba in vzburla davne spomine na najino splitsko srečanje. V pismu sem ga tudi prosil, da bi popravil poškodovani prvenec; ob neki selitvi se je bil namreč odlomil del desne roke s toporiščem motike vred in se izgubil. Skoro je mojemu pismu sledil odgovor, vendar o najinem splitskem srečanju niti besede v njem. Kaže, da spomin na bližja dogajanja pri naivcih na srečo ni posebno razvit, seveda, saj ustvarjajo iz globljih prausedlin. Pač pa mi je sporočil, naj mu kipec pošljem, da ga bo popravil. Ne da mu ne bi zaupal, ampak zaradi drugega nujnega dela, ki se je nabralo med boleznijo, sem kratko in malo pozabil. Tako kot pri Smajiću je razumljiva pozaba, čeprav iz drugih nagibov, pri dr. Vidoviću.

Ko pa se je v Kostanjevici porodila Forma viva in je bil med udeleženci naveden tudi Smajić, mu je moj prijatelj Janko Jarc, ravnatelj Dolenjskega muzeja v Novem mestu osebno izročil poškodovani kipec. Po isti poti sem ga dobil vrnjenega, popravljenega; toda kako? Duh naivca se je rahlo spredil, oslabiljeno je bilo tisto, kar je bilo dragoceno, neposredno in brezčasno, kar je nastajalo brez zgledovanja po vzorih in brez spogledovanja z naturalizmom. Vzporeditev novega dodatka s prvotnim, pač prvim njegovim zahtevnejšim kiparskim izdelkom bi bila vsekakor zelo poučna. Ostal pa je slej ko prej pristen spomin na prvo srečanje z njim in na oba prvenca, ki sta prebudila v njem ustvarjalni nemir in mu začrtala pot v prihodnost.

edino pravo merilo je resnica

V počastitev 35-letnice osvoboditve je arhitekt in slikar Boris Kobe nastikal serijo slik ter jih pod skupnim naslovom „Po poteh Gubčeve brigade“ razstavljal v nekaterih slovenskih krajih. Ob otvoritvi te razstave v Dolenjski galeriji v Novem mestu je komisar Gubčeve brigade Franc Pirkovič v daljšem govoru povedal nekaj misli o Kobetovi umetnosti in njeni vlogi v sedanjem času. Objavljamo nekaj izvlečkov iz tega govora.

„Ko danes v Novem mestu odpiramo razstavo umetnika mojstra Borisa Kobeta, ni to zgolj proslavljanje obletnice, ampak logično nadaljevanje revolucionarne dobe, ki se je najbolj razmahnila v narodnoosvobodilni borbi, a ni prenehala s končanim oboroženim bojem. To revolucionarno delo se nadaljuje, čeprav v drugačnih oblikah in v drugačnih okoliščinah.“

V svojih umetninah nam mojster predstavlja prostorsko delovanje udarne brigade Matije Gubca, kar je nov način dokumentiranja in podoživljanja naše preteklosti. O umetniški vrednosti razstavljenih del so govorili strokovnjaki in bodo o njih še govorili, za nas pa je pomembni še drug vidik mojstrovega opusa. Kobe nam na svojski, umetniško živ način dokumentarno prikazuje zgodovinske trenutke naše preteklosti, ki so se dogajali prav na teh tleh in ki izpričujejo na umetniški način žrtve, katere je slovenski narod utrpel za nacionalno in socialno osvoboditev.

Ni slučaj, da je mojster Boris Kobe likovno obdelal ravno pot Gubčeve brigade, saj je bila ta brigada ena temeljnih brigad NOV. Brigada je posebej pomembna za Dolenjce, saj je bila sestavljena v pretežnem delu iz borcev, ki so bili doma na Dolenjskem. Gubčeva brigada je obstajala tri leta, od tega je preživela v bojih preko 400 dni in 630 njenih borcev je žrtvovalo življenje. Kdo bi izmeril tisoče in tisoče prehojenih kilometrov na utrudljivih pohodih? V presledkih med pohodi in boji pa je Gubčeva brigada izvrševala pomembno kulturno, politično

ter vzgojno poslanstvo, tako med borci kot med civilnim prebivalstvom.

Razstavljenе slike kažejo nam in znancem, kje vse je Gubčeva brigada izpolnjevala to poslanstvo. Zgodovina NOB, katere smo še mnogi živa priča, je tako pomembna, da bo treba še mnogo naporov za pravilno ovrednotenje te polpretekle dobe. Pričujoča razstava naj nam bo spodbuda, da z vso resnostjo nadaljujemo z raziskavami zgodovinskih resnic o našem boju. Kakor so mojstrove dela resničen prikaz krajev, v katerih se je borila in delovala Gubčeva brigada, tako morajo biti tudi vsa druga pričevanja o NOB resničen prikaz delovanja narodnoosvobodilnih sil. Raziskovalno delo o NOB mora biti brez primesi idealiziranja ali olepševanja dogodkov, brez prikrivanja tistih dejstev, ki so morda neprijetna. Ne smemo poveljevat dogodkov, ki imajo majhen pomen. Vsi, ki želimo, da postane naša zgodovina nepotvorjen prikaz resničnih dejstev, moramo težiti za tem, da prikažemo vsako dejanje NOB kristalno čisto in nepotvorjeno, tako, kot nam razstavljenе slike jasno in čisto prikazujejo kraje bojev ter poti Gubčeve brigade.

Pačenje dejstev, poveljevanje neznatnih stvari ali zamolčanje resnice v korist kogar koli nam lahko povzroči ogromno škodo. Bodoči raziskovalci zgodovine bodo z veliko natančnostjo raziskali vsako zapisano dejstvo. Če bodo ugotovili, da je sedanji zgodovinar, naj bo to kdor koli, nepravilno vrednotil dogodka, bodo s tem postavili pod vprašaj celotno obdelavo zgodovinskih podatkov. Vemo, kako je marsikomu veliko do tega, da bi že sedaj razvrednotil našo borbo, zato moramo težiti k temu, da bo vse, kar bomo ugotovili ali napisali, resnično in objektivno. Naša borba golorokega ljudstva proti zmehaniziranim sovražnim silam ne potrebuje preveličevanj niti okraskov.

Tudi naši mladini moramo omogočiti, da pride do pravih predstav o NOB. Priča smo, da se

PETER IVANETIČ

četrto stoletje dolenjskega muzeja

dostikrat prikazujejo dogodki iz NOB kot kakšni vesterni. Tisti časi niso bili prav nič romantični, in to mora naša mladina vedeti. Naša naloga je, da na pravi način seznanjamo mladino z našo polpreteklo zgodovino, da bo doumela, kakšen pomen je imel partizanski boj za našo sedanost in prihodnost. Pri tej nalogi nam lahko pošteno koristi tudi umetnost.

Prve pobude in zamisli o ustanovitvi Dolenjskega muzeja segajo v narodno preporodilsko obdobje, se pravi v leto 1865, ko je Novo mesto praznovalo svojo 500-letnico, zajete pa so bile tudi v programu čitalniškega društva, ki se je takrat porajalo. Toda pot od zamisli do uresničitve je bila zelo dolga. Muzeju niso dali prostorov v Narodnem domu, ki so ga leta 1875 dozdali in deset let kasneje dogotovili. Dovolj prepričljiva niso bila niti dejstva, da je imela gimnazija takrat v enem svojih učnih kabinetov že prvo manjšo arheološko zbirko, da je od leta 1856 nastajala numizmatična zbirka in da so odhajali arheološki predmeti (po Vrhovčevi Zgodovini Novega mesta, izšli 1891), izkopani pri gradnji ceste proti kolodvoru pod Marofom in pozneje pri kopanju temeljev za sedanjo občinsko zgradbo ob Ljubljanski cesti, v muzeje na Dunaj in v Ljubljano.

Med prvo in drugo svetovno vojno je v Novem mestu nastajala pod vodstvom prof. dr. Alojza Turka zbirka kulturnozgodovinskih, arheoloških in narodopisnih predmetov, oživela pa je tudi zamisel o ustanovitvi muzeja. Da bi v ljudeh vzbudili zanimanje za zbiranje zgodovinskih predmetov za bodoči muzej in da bi prebivalcem pokazali del domačega umetnostnega bogastva, so julija 1936 v Novem mestu v okviru dolenjske obrtne razstave priredili tudi kulturnozgodovinsko in umetnostno razstavo, ki jo je odprl univerzitetni prof. dr. France Stele.

K ustanovitvi Muzejskega društva so spodbudile nove arheološke najdbe v Novem mestu leta 1936 in 1939, ko je prof. Janko Jarc odkopal dva rimska grobova in zatem znameniti halštatski knežji oklep. To najdbo so skupaj z drugimi arheološkimi predmeti maja 1941 iz varnostnih razlogov poslali v hrambo Narodnemu muzeju v Ljubljano.

Pobude za muzej so dajali tudi strokovnjaki, ki so večkrat obiskali Dolenjsko. Leta 1938 je arh. Marjan Mušič pripravil prvo skico za muzejsko stavbo, zamišljeno na Šancah. Te in druge spodbude ter okoliščine so naposled privedle do tega, da so januarja 1941 le ustanovili Muzejsko društvo. Že pred obnim zborom, ki je bil izredno skrbno pripravljen, so priredili več strokovnih predavanj znanih strokovnjakov. Nadaljnja prizadevanja je prekinila druga svetovna vojna.

ROJSTVO — PO 90 LETIH

Šele po devetdesetih letih, v novi socialistični Jugoslaviji, so bile dane možnosti, da se uresniči zamisel o ustanovitvi muzejske ustanove v dolenjski metropoli. Seveda se je medtem spremenilo tudi pojmovanje, o muzejih in njihovih nalogah, saj le-ti niso bili več samo zbirališče kulturnozgodovinskih predmetov, marveč kulturno-vzgojne ustanove s temeljno nalogo prikazovati in popularizirati splošen in poseben razvoj hkrati z dogajanjem v umetnosti, znanosti in kulturi. Delo muzejev je bilo usmerjeno in prilagojeno kulturnim in političnim potrebam, kar pomeni, da sta postala vzgoja in kulturno osveščanje množic njihova glavna dolžnost.

Čeprav razmere po vojni zaradi obnove porušene domovine in drugih težav za muzejsko dejavnost niso bile posebno ugodne, so si nekateri nadvse prizadevali ne le za obnovo Muzejskega društva, ampak tudi za ustanovitev muzeja, ki se naposled, tako so pribili, mora posrečiti. Pri tem je bil zlasti vztrajen in marljiv Bogo Komelj. In res je marca 1950 v Novem mestu spet začelo delovati Muzejsko društvo, še isto leto pa so dočakali rojstvo muzeja. Muzejsko društvo je za silo obnovilo eno sobo v poslopju prošnje, kjer so bili že zbrani ostanki velike novomeške zbirke tako imenovanega Zbirnega centra. Kot je znano, je imel ta center nalogo zbrati za snujoče se pokrajinske muzeje vse kulturnozgodovinske predmete ter umetnine iz gradov in zaplenjeno premoženje. Gradivo za Dolenjski muzej so najprej hranili v gradu Struga, ko pa je ta grad dobil novega uporabnika, so predmete odpeljali v skladišče Zbirnega centra v Ljubljano.

Razstavljene slike mojstra Kobeta naj bi prišle v bodoči Dolenjski muzej NOB, ki bo postal kraj, kjer naj bi se zbirali materialni dokazi NOB in kjer bi se znanstveno raziskovala zgodovina NOB ter delavskega gibanja na Dolenjskem.

Slike Borisa Kobeta bodo ostale v kulturni zakladnici slovenskega naroda kot trajen prikaz borb in življenja Gubčeve brigade in NOB sploh.

Sprva so menili, da bi imeli v Novem mestu le mestni, se pravi lokalni muzej. Zelo hitro pa je to mnenje prerasla nova zamisel, da bi v Novem mestu vendarle razvijali ustanovo širšega obsega, pokrajinski muzej, ki naj bi zajel pretežni del Dolenjske in zbiral zgodovinsko, kulturnozgodovinsko, arheološko, etnološko in drugo gradivo, še posebej gradivo in dokumente iz narodnoosvobodilnega boja in revolucije ter dokumentacijo o graditvi po vojni na tem območju.

Junija 1950 je prišel Dolenjski muzej v pristojnost OLO Novo mesto, njegovo delovno področje pa se je razširilo na takratni novomeški in trebanjski okraj s Suho krajino, s tem da so mu zaupali tudi spomeniškovarstveno službo.

Ko je 1. junija 1951 ravnateljsko dolžnost prevzel prof. Janko Jarc, vprašanje muzejskih prostorov še vedno ni bilo urejeno.

17. julija 1951 je Zavod za spomeniško varstvo SRS sklical v Novem mestu posvet, ki so se ga udeležili ravnatelj Belokranjskega, Dolenjskega in Posavskega muzeja, predstavniki svetov za kulturo okrajev Novo mesto, Trebnje, Grosuplje, Kočevje, Krško in Črnomelj ter zastopniki sveta za kulturo in prosveto SRS, republiškega muzejskega in arhivskega sveta ter glavnega odbora Ljudske prosvete. Na posvetu so razpravljali o posameznih muzejih, razpravljali pa so tudi o predlogih za nekatere krajevne zbirke in naposled tudi o tem, da bi Dolenjskemu muzeju in študijski knjižnici Mirana Jarca omogočili ustrezne prostore za dejavnost.

Nakazane in utrjene naloge Dolenjskega muzeja, zahteve po minimalnih delovnih pogojih in s tem v zvezi mnogi predlogi so bili obravnavani in dobili potrditev v sklepih plenuma MLO Novo mesto 17. oktobra 1951. S tem je dobil Dolenjski muzej skromno, vendarle trdno osnovo za nadaljnje delo.

MUZEJ V KRIŽATIJI

Po načrtih arh. Marjana Mušiča so začeli za potrebe Dolenjskega muzeja obnavljati nekdanjo Križatijo, za potrebe študijske knjižnice pa bivšo Kresljo. Obenem z obnovo Križatije je potekalo zbiranje muzejskega gradiva, pridobivanje inventarja in vsega, kar je muzej potreboval na začetku.

V delno obnovljeni Križatiji je bila septembra 1952 že prva razstava partizanskega slikarstva. Februarja 1953 so v teh prostorih razstavljali tedaj v Novem mestu delujoči slikarji: Vladimir Lamut, Izidor Mole in Bogdan Borčič. Še isto leto so pod vodstvom dr. Staneta Gabrovca opravili na Volčjih njivah pri Mirni prva arheološka izkopavanja. Pristaviti je treba, da je bil muzej v začetnem obdobju deležen izdatne pomoči Narodnega muzeja v Ljubljani, predvsem v muzejski opremi, posojilu arheoloških predmetov iz dolenjskih nahajališč in strokovnih nasvetih.

29. oktobra 1953, ob prvem praznovanju novomeškega občinskega praznika, je bila Križatija usposobljena za potrebe muzeja in po končanih slovesnostih na Vratih odprta za javnost. Urejene stalne zbirke (prikaz zgodovine Novega mesta, arheološko zbirko ter zbirko NOB in revolucije) si je do konca leta 1953 ogledalo 731 obiskovalcev.

Leta 1956 je izšla „Najstarejša zgodovina Dolenjske“. Knjigo je napisal Stane Gabrovec kot prvi zvezek Dolenjske muzejske knjižnice.

V naslednjem letu je prevzel muzej pod svojo streho okrajni arhiv, del svojih skladišč pa je odselil v pletersko kartuzijo. To leto so uredili in dopolnili s freskami in drugimi predmeti muzejsko vežo, v gradu Tolsti vrh pa odprli spominsko sobo Janeza Trdine. V to leto sodi tudi otvoritev krajevne muzejske zbirke NOB v Dolenjskih Toplicah. Dolenjski muzej je prevzel nadzor in varstvo partizanskih baz na Rogu. Začel je s predavanji in prirejanjem občasnih razstav v Novem mestu, Kostanjevici in drugih krajih, leto 1957 pa pomeni tudi začetek sistematičnih izkopavanj, publicistične dejavnosti, restavratorskih posegov.

RAZSTAVNI PAVILJON — DOLENJSKA GALERIJA

V letih 1958 in 1959 sta se v muzeju zaposlila arheolog in etnolog. Kljub nepopolni kadrovski zasedbi je muzejsko delo že potekalo po oddelkih. Leta 1961 je imel muzej kulturnozgodovinski oddenek, oddenek NOB, etnološki oddenek, arheološki oddenek in arhivsko službo. V tem letu je pridobil med drugim 98 izdelkov železarne Dvor, 16 kosov srednjeveškega orožja in več drugih predmetov. Na Mestnih njivah, v Drnovem, na Pristavi pri Trebnjem in drugod je steklo načrtno arheološko izkopavanje. V Dolenjskem zborniku iz tega leta pa so izšle prve strokovne razprave s področja arheologije in zgodovine NOB.

V kasnejših letih se je zvrstilo več pomembnih dogodkov. Med taka leta je treba vsekakor šteti leto 1963, ko so v Novem mestu začeli graditi paviljon Dolenjske galerije, v Pleterjah pa so odprli stalno zbirko NOB. Muzejske zbirke in razstave si je ogledalo že 7.654 obiskovalcev, krajevno zbirko v Dolenjskih Toplicah in baze na Rogu pa je obiskalo okoli 40.000 ljudi.

V letih, ki so sledila, so prišle nove pridobitve: za oddenek NOB so odkupili Ropasovo hišo, ki je bila kmalu obnovljena in v počastitev 600-letnice Novega mesta hkrati z novo Dolenjsko galerijo izročena namenu. Na novo so uredili kulturnozgodovinsko in arheološko zbirko. Leto 1967 je pomembno predvsem zaradi treh dogodkov: partizanske baze na Rogu je prevzel Muzej revolucije v Ljubljani, založba Obzorja je izdala Jarčev „Partizanski Rog“, v Kandiji pa so se začela izkopavanja halštatske nekropole. Dodamo naj še, da so to leto zaprli Trdinovo sobo na gradu Tolsti vrh.

Sedemdeseta leta so spet prinesla nekaj novosti. Izšel je „Vodnik po Novem mestu“, v založbi Obzorja knjiga „Novo mesto v davni“, pa spet publikacija „Prazgodovina Novega mesta“. Začele so se sistematične raziskave „Mlini na Dolenjskem“. V ta čas sodi tudi prva Dolenjska slikarska kolonija v Dolenjskih Toplicah, z delovno nalogo pod enakim naslovom.

Arheološkemu izkopavanju rimskega grobišča na Beletovem vrtu v Novem mestu je leta 1974 sledila nova publikacija „Novo mesto v antiki“. Leto kasneje pa so že dozorela spoznanja o potrebi po novem oddelku muzeja NOB in ljudske revolucije. Rop arheoloških

predmetov je znova opozoril javnost na neprecenljive vrednosti, ki jih hrani muzej, hkrati pa na varnostno-tehnično neurejene razmere.

Če strnemo te ugotovitve, moramo poudariti, da je Dolenjski muzej od ustanovitve nedvomno opravil pomembno in družbeno koristno delo z zbiranjem in hrambo kulturnozgodovinske dediščine. Muzej ima danes med drugim 10.692 predmetov in muzealij, 594 umetniških slik in plastik ter strokovno knjižnico s približno 5.000 knjigami. Da je bil ves čas tudi kulturno-vzgojna ustanova, potrjujejo številna predavanja, obširna publicistična dejavnost in število razstav (vseh 172, od tega 108 likovnih, 10 arheoloških, tri etnološke, šest kulturnozgodovinskih, 29 na temo NOB, pet spominskih in enajst drugih). Prepričljiv je tudi podatek, da si je muzejske zbirke in razstave ogledalo več kot 350.000 obiskovalcev.

PREDNOST MUZEJU NOB

Nadaljnja prizadevanja kaže predvsem razvojni program, iz katerega lahko razberemo naslednjo izrabo prostora v ožjem muzejskem okolišju: v prvi fazi zgraditev oddelka — muzeja NOB in ljudske revolucije, v drugi fazi zgraditev razstavnih prostorov za arheološki oddenek in ureditev etnografske zbirke v Ropasovi hiši, v tretji fazi pa pridobitev in preureditev sedanje zobne ambulante v muzej socialistične izgradnje. Šele z uresničitvijo celotnega programa in postopno pridobitvijo strokovnjakov bo muzej lahko opravljal vse zaupane mu naloge.

Predvidena graditev muzeja NOB je najobsežnejša in najzahtevnejša naloga. Hkrati je to izhodišče za nadaljnja prizadevanja. S pridobitvijo tega objekta se namreč ne bomo le oddolžili deležu Dolenjske v narodnoosvobodilnem boju, ampak tudi zagotovili muzeju ustrezne razmere za delo.

Dosedanje arheološke raziskave in odkritja na Dolenjskem z vsemi že urejenimi zbirkami presegajo lokalni pomen. Zato je načrtovana zgraditev oz. ureditev razstavnih in drugih prostorov za arheološki oddenek potrebna in nujna. Naposled bo z usposobitvijo prostorov tudi etnološka zbirka zagledala beli dan.

viktor povše: tihožitje

JOŽE DULAR

25 let
belokranjskega
muzeja

Misel, da bi Bela krajina dobila svoj muzej, je bila živa že leta 1910, ko je bil v Črnomlju osnovan odbor Društva za spoznavanje Bele krajine, ki naj bi pripravilo vse potrebno za ustanovitev Belokranjskega muzeja. Vendar do ustanovitve takrat ni prišlo, niti leta 1933, ko je bil pri Tujskoprometnem društvu v Metliki osnovan muzejski odsek, ki je imel nalogo „zbirati in hraniti narodne in zgodovinske spomenike Bele krajine“. Zanj so namenili opuščen, precej dotrajan Martinovo cerkev na robu Metlike in jo v glavnem tudi obnovili. Dobro zastavljeno delo pa je prekinila druga svetovna vojna.

Šele po končani vojni, potem ko je bilo leta 1949 v Metliki ustanovljeno muzejsko društvo, se je zadeva spet premaknila. Društveni odbor je pričel zbirati muzejske predmete in iskati sredstva za obnovo Martinove cerkve. Ker pa je ta stavba bila za vse muzejske zbirke premajhna, jo je namenil za arheološko zbirko, medtem ko je za druga oddelke našel začasne prostore v metliški prostiji (kulturnozgodovinska in etnološka zbirka) ter v občinski mestni hiši (zbirka narodnoosvobodilnega boja). Tako je bil 1. maja 1951 Belokranjski muzej svečano odprt.

Dne 25. februarja 1950 je v Metliki umrl društveni ustanovni član pisatelj Engelbert Gangl. Muzejsko društvo je v soglasju z Zavodom za spomeniško varstvo LRS v Ljubljani zaščitilo dve sobi v njegovi rojstni hiši — ta je hkrati rojstna hiša njegovega strica kiparja Alojza Gangla — in v njih uredilo Ganglovo spominsko zbirko, ki je leta 1951 odprta za javnost.

Že naslednje leto, 1952, je muzejsko društvo z znatno denarno podporo takratnega okrajnega sveta za prosveto in kulturo v Črnomlju do kraja obnovilo Martinovo cerkev, nakar je bil 25. maja 1952 v njej odprt arheološki oddelek Belokranjskega muzeja.

Vendar pa tega oddelka muzej še ne bi imel, če mu ne bi svoje pomoči velikodušno ponudil ljubljanski Narodni muzej. Ta je za novi oddelek posodil okoli 250 arheoloških predmetov s področja Bele krajine, predvsem iz najdišč na Kučarju in v njegovi okolici. Posojene predmete sta hkrati z razpoložljivim metliškim arheološkim gradivom strokovno uredila takratni ravnatelj Narodnega muzeja dr. Jože Kastelic in asistent Vinko Šribar.

Da bi si muzej razširil etnološko zbirko, je naslednje leto, v juliju 1953, organiziral ekipo študentov etnološkega seminarja ljubljanske univerze, ki jo je vodil član seminarja absolvent Jernej Šušteršič. Ekipo, ki je delala pod nadzorstvom univ. prof. dr. Nika Župančiča, je raziskovala predvsem materialno in duhovno kulturo v Gribljah in okoliških vaseh ter v dolini Kolpe pod Starim trgov. Podobne študentske ekipe so delale v Beli krajini tudi naslednja leta, ko so študentje raziskovali Dragatuš in okolico, vzhodni del Bele krajine z Radovico in Drašiči, okolico Adlešič, področje med Semičem in Jugorjem in še drugod.

Ko se je v maju 1954 izselil iz gradu dijaški internat, so bili muzeju dodeljeni prvi večji razstavní prostori, kamor je preselil zbirko osvobodilnega boja in etnološko zbirko, medtem ko je arheološki oddelek takrat še ostal v bivši Martinovi cerkvi. Tako je muzej prišel do prvih stalnih prostorov, saj je bil v perspektivi namenjen za muzej ves metliški grad.

Ko se je septembra 1955 okraj Črnomelj združil z okrajem Novo mesto, je pod novomeški okraj pripadel tudi Belokranjski muzej. Naslednje leto, 1956, je bilo v muzeju sistemiziranih šest delovnih mest, ki pa vse do danes niso bila nikoli vsa zasedena. Obenem je po sklepu okrajnega sveta za prosveto in kulturo Belokranjski muzej prevzel v svojo upravo spominsko zbirko Otona Župančiča v Vinici (odprta je bila 17. junija 1951), pod njegov nadzor pa je prišla tudi Ganglova spominska zbirka v Metliki.

Isto leto — v juniju 1956 — je muzej organiziral prvo arheološko izkopavanje na Borštku v Metliki, ki ga je vodil arheolog Vinko Šribar. Obenem je muzej to leto pričel z redno razstavno dejavnostjo.

Z odlokom okrajnega ljudskega odbora Novo mesto so bile s 1. januarjem 1958 pravice ustanovitelja prenesene z okraja na metliško občino in je tako muzej prišel na občinski proračun. Vse to je povzročilo, da so bila naslednja leta muzejska denarna sredstva skržena na minimum in je bilo zato muzejsko delo zelo oteženo. Od štirinajstih takratnih pokrajinskih muzejev v Sloveniji je imel muzej v Metliki najmanjši proračun in tako mu je bilo povsem onemogočeno terensko delo, izostali so nakupi muzealij in strokovnih knjig, nabava inventarja in drugo. Muzejske zbirke so se večale skoraj izključno z darovi.

Vendar pa so počasi tudi za muzej prišli boljši časi. Leta 1961 se je iz gradu izselilo okrajno sodišče in muzej je dobil pet novih razstavnih prostorov. Ko pa je pet let kasneje zapustila grad še osnovna šola, so pripravili muzeju tudi njeni prostori. Bilo je seveda veliko dela in iskanja denarnih sredstev, bilo je potrebnih na stotine in stotine brezplačnih nadur in tudi fizičnega dela, da so bili vsi ti prostori primerno urejeni in pripravljeni za sprejem zbirk. Tako zajema muzej danes v prvem nadstropju osemnajst razstavnih prostorov, v katerih si bo lahko obiskovalec po krožni poti ogledal zgodovino Bele krajine, od njenih najstarejših časov pa do narodnoosvobodilnega boja in povojne izgradnje.

Vsa ta leta so bili v muzeju zaposleni le štirje ljudje: ravnatelj, administratorka, snalilka in upokojenec — honorarni arhivar, po njegovi smrti pa poldrugo leto tudi kustos za arheologijo. Kljub izredno majhnemu kolektivu pa je muzej sprejemal nove naloge. Poleg skrbi za Župančičevo zbirko v Vinici in Ganglovo v Metliki je leta 1969 ob stoletnici slovenskega gasilstva v sodelovanju z Gasilsko zvezo Slovenije v spodnjih prostorih metliškega gradu uredil in odprl zbirko Slovenskega gasilskega muzeja, leta 1973 pa še muzejsko zbirko v Semiču. Razen tega je v njegovi oskrbi etnografsko zanimiva hiša Bare Juričine v Metliki, v Vinici pa je prav letos z Župančičevim dinarjem, ki ga je bila zbrala slovenska šolska mladina, in s pomočjo kulturne skupnosti Črnomelj preuredil Župančičevo spominsko zbirko, pri kateri mu je nudil znatno strokovno pomoč urednik Župančičevega zbranega dela dr. Joža Mahnič.

Muzej pa čaka tu v prihodnje še novo delo, saj je predvideno, da bo za stoletnico Župančičevega rojstva, leta 1978, v gornjih prostorih te hiše odprl tudi krajevno muzejsko zbirko, dopolnjeno z zbirko znamenitih Viničanov.

Belokranjski muzej je v 25 letih svojega obstoja opravil, kot je bilo že omenjeno, vrsto terenskih raziskovanj, predvsem etnoloških in s področja osvobodilnega boja. Organiziral je arheološka izkopavanja, zadnji dve leti predvsem na Kučarju pri Podzemlju, pripravil pa je doslej tudi 99 razstav, bodisi v muzeju ali drugod po Beli krajini. Dolga leta je na terenu Bele krajine opravljal spomeniškovarstveno službo. Tesno je sodeloval z Belokranjskim muzejskim društvom, zlasti pri odkritju dvanajstih spomenikov in spominskih plošč pomembnih Belokranjcem.

Muzej zadnja leta vzdržujeta kulturni skupnosti obeh belokranjskih občin. Prav letos pa je bil pri svojih zaključnih adaptacijah razstavnih prostorov in v pripravah za novo postavitve oddelka NOB prvič deležen tudi pomoči Kulturne skupnosti Slovenije. Denarno so ga podprle tudi belokranjske gospodarske organizacije.

Seveda čaka muzej v prihodnjih letih vrsta novih nalog: treba bo v pritličju gradu adaptirati prostore za občasne razstave, urediti grajsko dvorišče in ga usposobiti za poletne prireditve, obnoviti zunanjsčino gradu, popraviti ostrešje, oporne zidove in drugo. Kajpak bo v ustanovi sami potrebno čimprej zagotoviti strokovni kader.

Danes, ob svoji 25-letnici, ima Belokranjski muzej v glavnem urejene zbirke v svojih razstavnih prostorih. Manjka pa še oddelek narodnoosvobodilnega boja, katerega ureditev se je zaradi raznih objektivnih ovir potegnila v leto 1977. Muzej je za ureditev tega oddelka najel tudi zunanje sodelavce, ki pa morajo pri izdelavi scenarija opraviti v arhivih in fototekah mnogo zamudnega dela.

Pri ureditvi zbirk so se v muzeju skušali držati kronološkega in smiselnega zaporedja, pri katerem naj ne bi bil poudarek na posameznih pomembnih ali celo dragocenih predmetih, ampak na človeku in celotnem zgodovinskem razvoju tega dela Slovenije.

Tako se obiskovalec v prvi sobi najprej na reliefu, predmetih in slikah seznani z geografsko in geološko podobo Bele krajine, z njenimi naravnimi lepotami in zanimivostmi. In že smo pri prvih kamenodobnih prebivalcih teh krajev pa pri orožju in okraju Ilirov, Kelto, Japodov in Rimljanov. Sledijo pričevanja naših slovenskih prednikov, ki jih v naslednjih sobah spremljamo skozi Slovensko marko, Vojno krajino, slutimo jih v boju s Turki, stopamo z njimi skozi vznik in zaton protestantizma, skozi hajduške tegobe, francosko okupacijo pa živahna desetletja narodnega prebujenja, ko je Metlika in z njo Bela krajina prednjačila v celi vrsti narodnih, gospodarskih, telovadnih, gasilskih in drugih društev.

In že smo v galerijskih prostorih, kjer žive v svojih delih belokranjski umetniki in še drugi mojstri čopiča in dleta, ki jih je navdihovala dežela med Kolpo in Gorjanci.

Nato stopamo skozi sobe etnološkega oddelka, kjer zaživi Bela krajina preteklega stoletja v kmečkem orodju in opremi, v lesenem vozu in plugu, v vinogradništvu in raznih domačih obrtjih, v pisanicah, diplah in gudaču, v belih platnenih oblekah...

Sledi napredno predvojno gibanje, italijanska okupacija in prvi partizanski borci za svobodo in zoper nasilje. Razmah partizanstva, nastanek brigad in odredov. Volitve narodnih odborov, tečaji, zborovanja, kongresi, mitingi! Slovenski narodnoosvobodilni svet - prvi slovenski parlament! Rojstvo in utrjevanje ljudske oblasti. Borbe in zmage! Dokončen zlom sovražnika. Devet narodnih herojev, med njimi dve dekleti, ki jih je dala Bela krajina!

Potem gradnja porušene domovine, ko so junakom borbe sledili junaki defa. Prva industrija v Beli krajini.

Uspehi belokranjskih ljudi v povojnih letih do današnjega dne.

Obiskovalec si lahko v pritličju metliškega gradu ogleda tudi zbirko Slovenskega gasilskega muzeja. Čast, da se lahko Metlika ponaša z edinim tovrstnim muzejem v Sloveniji, je mestu pripadlo zato, ker je bila v septembru 1869 prav v tem kraju osnovana prva požarna bramba na Slovenskem. Tako se more obiskovalec seznaniti tudi s stoletno zgodovino te naše najstarejše humane organizacije.

Kot rečeno ima Belokranjski muzej še druge muzejske zbirke: Ganglovo hišo v Metliki, Župančičevo rojstno hišo v Vinici in krajevno muzejsko zbirko v Semiču, kar je vse na ogled obiskovalcu, ki ga zanima zgodovinska in kulturna preteklost Bele krajine.

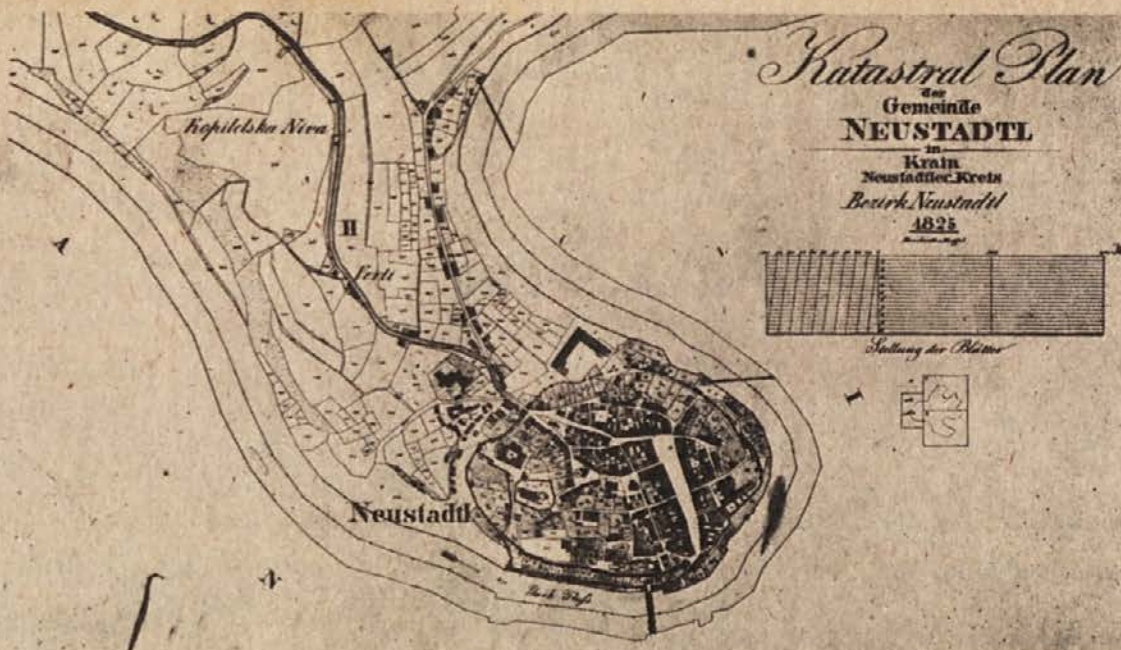
Zato je prav, da si ljudje, ki prihajajo v Belo krajino, ogledajo te muzejske ustanove. Zlasti pa domačini! Del njihovih dedov, njihovih očetov in mater so ti muzeji, pa tudi del njih samih!

viktor povše: vas

viktor povše:
pod trdinovim vrhom

knjiga o novem mestu in njegovi preteklosti

Pred seboj imam vsebinsko tehtno, na zunaj in znotraj lepo opremljeno, blizu 200 strani obsegajočo knjigo z naslovom: *Novo mesto. Kulturnozgodovinski vodnik* *. Z njo so strokovni delavci Dolenjskega muzeja počastili 25-letnico svoje ustanove in ponovno podali javnosti obračun o svojem delu. Hkrati so razgrnili pred nami zgodovino našega mesta in njegovega zaledja od najstarejših dob, iz katerih nam niso ohranjeni pisani viri, pa do najusodnejših časov, ko si je dolenjski človek, bojujoč se zoper tujega osvajalca, ustvarjal obenem osnove za nov družbeni red. Izid knjige so omogočile številne družbene organizacije, ustanove, podjetja in tovarne ter celo en obrtnik, kar je pri podobnih edicijah menda precej nenavadno.

Pričujoči kulturnozgodovinski vodnik pravzaprav ni novost, saj sta pred to izšli že dve izdaji: prva leta 1970 na 67 straneh v ciklostilu, druga pa v pravi knjižni obliki pred petimi leti na bore 81 straneh in v dosti skromnejši opremljeni. Prvim trem sodelavcem, prof. Janku Jarcu, arheologu Tonetu Knezu in zgodovinarju Jožetu Mlinariču, se je zdaj pridružil še Anton Štampohar, ki vodi zadnja leta v Dolenjskem muzeju oddelek za zgodovino narodnoosvobodilnega boja. Vendar moramo takoj dodati, da so tudi prispevki prvih treh močno izpopolnjeni in razširjeni na podlagi najnovejših ugotovitev zgodovinske vede, kar velja zlasti za prvi prispevek prof. Jarca, ki je najtehtnejši in najboljše in v zavzema malone polovico knjige.

Še posebej pa je treba poudariti, da je ves zbornik bogato opremljen z odličnimi reprodukcijami slik in fotografij, za katere imata poleg urednika Kneza gotovo nemalo zaslug opremljevalec knjige arh. Jovo Grobovšek in fotograf Srečko Habič.

Spričo tega moremo reči, da bo to publikacija s pridom jemal v roke sleherni, kdor se bo hotel poučiti o našem mestu, o njegovi preteklosti, arheoloških, zgodovinskih in kulturnih zanimivostih, naj bo to znanstvenik, šolnik ali pa slučajni turist. Škoda le, da je v tej izdaji verjetno zaradi zemljevida odpadel načrt mesta z vrisanimi pomembnejšimi javnimi poslopji, uradi in šolami.

Poglejmo si po teh uvodnih besedah še vsebino naše knjige.

V sestavku *Arheološka dediščina Novega mesta* nas Tone Knez, eden vidnejših slovenskih arheologov, z jasno, pregnantno besedo vodi skozi predzgodovino Novega mesta, ki jo danes dodobra poznamo v nemajhnih meri prav po njegovi zaslugi. Članku je dodana kronološka tabela važnejših dogodkov in pomembnejših arheoloških najdišč (Bršljin, Marof, Kandija).

Prof. Janka Jarca študija *Iz preteklih stoletij Novega mesta* je poleg Vrhovčeve Zgodovine Novega mesta (1891) gotovo najtehtnejši spis o Novem mestu sploh. Vendar moramo reči, da je pisec segel v svojih izvajanjih daleč čez okvir naslova in podal mestoma kar zgodovino celotne Dolenjske. Pri tem je upošteval najnovejše ugotovitve drugih zgodovinarjev (M. Kos, B. Grafenauer, F. Gestrin, F. Zwitter, D. Kermaver) in z zanesljivim čutom ter v izbranem slogu prikazal zlasti kulturno zgodovino, dejavnost upodablajočih, glasbenih in književnih delavcev v preteklih časih. — V članku

Petindvajset let Dolenjskega muzeja je prof. Jarc prikazal priprave za ustanovitev muzeja v Novem mestu, ustanovitev Muzejskega društva in končno muzeja samega leta 1950.

Lepo dopolnjuje Jarčev članek nepodpisani (verjetno Knezov) sestavek *Dolenjski muzej in njegove zbirke*, ki nas seznani z razvojem in bogastvom posameznih zbirk. Tu pogrešam le omenitev prve kustodinje etnografske zbirke Danice Zupančič, ki je tako lepo zastavila svoje delo pred leti, ko je muzej šele nastajal.

Izredno bogata razstavna dejavnost Dolenjskega muzeja je razvidna iz posebne tabele. Iz nje je moč ugotoviti, da je bilo do 1952 do 1975 kar 172 razstav, od tega likovnih 108, z narodnoosvobodilno in revolucijsko tematiko 29, arheoloških pa 10.

Anton Štampohar, ki zadnja leta marljivo raziskuje zgodovino NOB na Dolenjskem in v Beli krajini, je avtor članka *Napredno gibanje in narodnoosvobodilni boj*. Pisec je zajel dokaj obsežno obdobje od 1896 do konca NOB, torej v glavnem isto snov, ki jo je izčrpno in temeljito obravnavala v knjigi *Spomeniki naj govore* prof. Ema Muser. (Omenjam to delo zlasti zato, ker ga Štampohar ne omenja med svojimi viri in ker ga tudi strokovna kritika doslej še ni ocenila, čeprav je izšlo že pred nekaj leti!)

Ostali del zbornika je bolj turistično informativnega značaja, vendar ni nič manj zanimiv. K članku prof. Mlinariča *Sprehod po mestu* naj dodam popravek, da gimnazija nima več „najbolj popolnega arhiva v Novem mestu“, ker se njegov večji del že nekaj let hrani v muzeju. Če je omenjen grob Primčeve Julije na šmihelskem pokopališču — in to upravičeno — bi kazalo omeniti še grob politika Šukljeta, pisatelja dr. Gruma in partizanske pesnice Marije Drnovšek, avtorice znane pesmi *Iz obroča*, ki jo je sijajno uglasbil Marjan Kozina. Vsekakor bi bilo treba opozoriti tudi na grobove z ločenskega pokopališča, kjer so pokopani Trdina, Vlado Lamut, Leopoldina Kuralt — velika ljubezen lirika Jenka, idr.

Spomeniki iz novejšega časa, ki jih je prejšnja izdaja vodnika skoraj docela prezrla, so zdaj obravnavani v sestavku *Spomeniki in spominska obeležja*, ki ga je sestavil Anton Štampohar. *Kronika mesta* je od prejšnje izdaje močno izpopolnjena, dalo pa bi se pristaviti še kaj (leto Trdinovega prihoda, smrti Primčeve Julije ter Leopoldine Kuralt itd.). Sicer pa ni nikoli nobeno delo do kraja dognano.

Publikacija o Novem mestu je vsekakor lepa afirmacija Dolenjskega muzeja in vseh njegovih delavcev ter obenem dokaz, da bi se dalo s smotno kulturno politiko in pritegnitvijo iz drugih ustanov in podjetij tudi v Novem mestu dokopati se do periodično izhajajočega strokovno-znanstvenega glasila, kakršno imajo celo taki kraji, ki se ne morejo postaviti s takšno kulturno tradicijo kakor ravno naše mesto.

KAREL BAČER

KULTURNOZGODOVINSKI VODNIK. Zbral in uredil Tone Knez. Likovna ureditev in oprema Jovo Grobovšek. Izdal in založil Dolenjski muzej, Novo mesto 1976. 183 str.

balade pohojenega človeka

1.
pust in prazen je ta svet
odkar so kramarji odšli
z vsemi svojimi rečmi
pisanimi lepimi stvarmi
nad katerimi oko je uživalo
in se veselilo je srce
kaj vse od njih smo pokupili
kaj smo želja si izpolnili
a zdaj ko kramarjev več ni
v rokah brez bleśa in lepote
leže mrtve nam reči
in čas neusmiljeno nam sodi:
ničvredno
preplačano blago

2.
bila je ženska
oj take ni bilo med nami
še nikoli prej in je ne bo
oči gorečih ust rdečih
kot plameneč požar telo
hodili k nji smo žejni
izžgani od ljubezenskih vročic
bila je v samotni vzdih
v družbi kvanta
in pesnikom navdih
potem je šla
za kramarji na daljno pot
v dežele tuje v mesta druga
ostala je v družbi kvanta
in na straniščih njen podpis

3.
v noči
ko so na nebu daljne zvezde
hladno žarele v jesen
potrkal je na vrata naših domovanj

popotnik vročičnih oči
utihnilo smo glave med ramena
in se nismo oglasili
da bi ne zmotil
hladnega miru naših domačij
še slišali smo kako trka
pri sosedu še naprej in še
potem nič več
v zobe smo zamrmrali z besom:
ne odpri!
ko ob ognjiščih hladnih smo čepeli
življenje šlo je mimo nas

4.
tu pri nas med ljudmi pohojenimi
je vse drugačen čas
in vse drugačne bolečine
minevanje beleži v spomine
po kotih naših sob vise podobe
osladno krasne prazno fine
in lica naših prednikov so rdeča
od sejmarske malarije
tu pri nas je tudi čas
odmerjen kramarsko na metre
zato ni časa za stvari
ki se izmeriti ne dajo
in le begajo ljudi
zato pri nas živimo s strahom
zato je staranje bolezen
in smrt nečimrnost živečih

5.
če bi se zbrali vsi pohojeni ljudje
z vsemi svojimi strahovi
in bi na ves glas izkričali
kar jih teži
bi slišati bilo cviljenje miši

JANEZ KOLENC

čim starejši sem

živim

Čim starejši sem, bolj mi je vse preprosto, globoko, umljivo in neumljivo in vedno bolj sem tuj nekakšnim sencam, ki pravijo sebi ljudje.

Čim starejši sem, manj sem v prostranstvu tem sam, slišim zemljo, ki bajke šepče svojim otrokom, spev kamna poslušam, kako je ubran, z njim šipek prepeva med skalami.

Nihče ne pozna klečeplastva, po vdanosti sužnja nihče kruha ne deli.

Trava ponuja mi svoje sokove, nebo spev zvezd in veter prostranstvo vsega in pikapolonica vabi me v svoje domove.

Preveč sem zoral, preveč posejal, da bi mogel kot človek umreti.

Prepotoval mnogo dežel sem že sanj in z mnogimi kupci sem zanje že barantal, pokopal že mnoge, sam sebe največkrat in sebi govoril in sam si zagrnil gomilo.

Zdaj — moje v jesen dozoreva in gledam na sadeže svoje in vem: živim, in to je dovolj.

RUDI ROBIČ

minevanje

1. Nikoli ne veš, kdaj, nikoli ne veš, kako, nikoli ne veš, kje obstane tvoj zadnji pogled.

2. Vse bo šlo mimo, kot dan gre za dnevom, kot noč za nočjo. Že jutri zapel bom za tiste, ki danes odštevajo ure, za tiste, ki jutri odštevajo nova stoletja.

3. Kako bo potem, ne boš zvedel. Kako bo potem, ne boš čutil. Kako bo potem, le slutiš lahko. Hudo bo, hudo.

„beseda dolenjske“

Dolenjski kulturni festival v Kostanjevici na Krki (predstavnik Lado Smrekar), ki je založnik nove slovenske knjižne zbirke „Beseda Dolenjske“, bi za njen začetek skorajda ne mogel najti primernejšega besedila, kot so pesmi Ivana Zorana („Dediščina“) in Milana Marklja („Obrobne pesmi“), družno natisnjene v njenem skoraj sto strani obsegajočem prvem zvezku.

V štiri cikluse, poimenovane po štirih osrednjih, težiščnih pesmih (Čakajoč večernico, Vrnitev, Mrtva zemlja, Sad) je Ivan Zoran uvrstil 29 svojih značilnih pesmi. V njih nam razkriva svoje intimno, pesniško doživljanje rodne dolenjske zemlje in njene prvobitnosti, pa tudi njene tragičnosti v neprizanesljivem kolesju časa. V tej doživljajsko čisti izpovedni poeziji, v kateri ni nikakršnega nejasnega, bralcu nerazumljivega avantgardizma, je polno miselne globine in urejenosti, hkrati pa je v njej pretresljiv pesniški krik z „mrtve zemlje“ („na njivah, ki davno nihče jih ne orje, na potih, ki davno nihče jih ne hodi“), dasi se pesnik zaveda, da „zemljo moraš ljubiti, četudi te na koncu zaduši“, kajti ta zemlja je „tisoč let naša pravica, iz roda v rod ljubljena, iz roda v rod prekleta“ („Dediščina“).

Zoranova pesniška govorica, ubrana v nenavadno lep, čist in zvoneč jezik, se preliva zvečine brez rim, vendar v blagem vrstičnem ritmu, ki ga še zmeraj urejajo tradicionalna ločila (vejica, podpičje, pika). Iz pesmi veje pristen pesniški navdih, porojen iz neposredne stiske človeka, ki je z vsemi, še tisočermi koreninami pripet na domačo zemljo in globoko čuti z njo, hudo prizadet zaradi vsega, kar se v sosledju dob z njo dogaja.

„Zakaj molčiš, oprt na star kol, in gledaš, kako gre k hudiču tvoj svet?“ pravi Zoran v pesmi „Zakaj molčiš?“. Toda prav njegova pesniška zbirka „Dediščina“, vključena v prvo knjigo „Besede Dolenjske“, je zgovorna negacija samemu sebi zastavljenega retoričnega vprašanja. Ivan Zoran nam namreč v svojih pesmih, ki nas prevzemajo s svojo neposrednostjo, razgrinja svojo ljubezen in svojo bolečino, in to tako, da v nas, bralcih, vzbuja soglasje in odmevnost, da se voljni prepuščamo njegovi barvitosti in zgoščeni besedi ter ob njej dojemamo zemljo in njene

ljudi, „ki komaj vesta zanje bog in oblast“ („Od vsega začetka“).

Svoje „Obrobne pesmi“ (skupaj 27 krajših pesmi brez naslovov, označenih le z začetnico prve vrstice) pa je drugi avtor v prvi knjigi „Besede Dolenjske“, Milan Markelj, razvrstil v pet ciklusov (romar, beležke s potovanj, dolenjska kri, mačka, molitev). Njegova poezija se od Zoranove znatno razlikuje že po tem, da poskuša biti v svoji oblikovitosti in izraznosti sodobnejša, recimo „modernejša“, saj ne uporablja prav nič „klasicističnega“, ne interpunkcije ne verzalk. Svoje pesniško doživljanje izraža Markelj v kratkih vrsticah, ki pa se mu tu in tam skoraj nehote vendarle ujamejo v nekakšno rimo.

A tudi Marklju je „dolenjska moja... predraga dežela“ tisti osnovni vir, iz katerega izhaja njegovo pesniško snovanje. Markelj se sicer poskuša v svojem pesniškem izrazu približati sodobnim tokovom slovenske poezije, čeprav ostaja v svojih jezikovnih in metaforičnih sredstvih skromnejši in manj vznemirljiv. Igra besed je tu še zmeraj v mejah miselno dojemljivega deziluzionizma. Vendar pa Markljevo pesniško tipanje v smeri, kakršno kaže zlasti ciklus „Mačka“, opozarja na pesnikove možnosti nadaljnjega dozorevanja in prečiščenja.

Odlično grafično zunanjo opremo (naslovno stran), kljub svoji navidezni abstraktnosti močno prilagajočo se zlasti Zoranovi „Dediščini“ in naslovu nove knjižne zbirke, je oskrbel akademski slikar-grafik Lucijan Bratuš (sicer Vipavčan). Knjigo, katere notranja oblikovna razporeditev je zelo prikupna, je zelo natisnila tiskarna „Papirkonfekcija“ v Krškem (v nakladi 1000 izvodov) in pohvaliti je treba, da v njej ni tiskarskih napak, kakršne vse prepogosto kazijo marsikatero pesniško zbirko.

Vsekakor pomeni knjiga, ki smo ji posvetili te vrstice, prav lep začetek nove slovenske knjižne zbirke, ki se bo kot „Beseda Dolenjske“ gotovo uveljavila pri številnih bralcih. Upajmo, da se bodo tej, prvi knjigi kmalu pridružile še naslednje in znova utrdile literarno izvirnost in veljavnost naše Dolenjske, v preteklosti tako pomembne za nastanek in rast naše literature.

RADO BORDON

viktor povše:
pod gorjanci

